



Ulla Wikander, *Feminism, familj och medborgarskap: Debatter på internationella kongresser om nattarbetsförbud för kvinnor 1889–1919* (2006)

Upplaga för elektronisk publicering för forsknings-, utbildnings- och biblioteksverksamhet och ej för kommersiella ändamål.

Publicerad med tillstånd från Makadam förlag.

Tryckt utgåva finns i bokhandeln: ISBN 978-91-7061-025-7

Makadam förlag, Göteborg & Stockholm

www.makadambok.se

Edition to be published electronically for research, educational and library needs and not for commercial purposes.

Published by permission from Makadam Publishers.

A printed version is available through book stores: ISBN 978-91-7061-025-7

Makadam Publishers, Göteborg & Stockholm, Sweden

www.makadambok.se





LE PALAIS DES CONGRÈS
ET
LES ŒUVRES D'ÉCONOMIE SOCIALE

Ulla Wikander

Feminism, familj och medborgarskap

Debatter på internationella kongresser
om nattarbetsförbud för kvinnor 1889–1919

MAKADAM 2006

MAKADAM FÖRLAG
GÖTEBORG · STOCKHOLM
WWW.MAKADAMBOOK.SE

Tryckt med bidrag från
Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap (FAS)

Kopiering eller annat mångfaldigande
kräver förlagets särskilda tillstånd.

*Feminism, familj och medborgarskap. Debatter på internationella kongresser om
nattarbetsförbud för kvinnor 1889–1919*

© Ulla Wikander 2006

Omslagsbild: Clémentine-Hélène Dufau, reklamteckning för tidningen *La Fronde*
(grundad 1897), Bibliothèque Marguerite Durand, Paris

Bilden återgiven med tillstånd från Archives Charmet/Bridgeman Art Library

Frontespis: Le Palais des Congrès, ur A. Quantin, *L'exposition du siècle, 14 Avril–
12 Novembre 1900, Paris*. Ouvrage édité par la revue *Le Monde Moderne*, Paris u å

ISBN (pdf) 978-91-7061-525-2

Innehåll

Erkänsla	7
I. Inledning	11
2. Kvinnor och lönearbete omkring år 1900	24
3. 1919: ILO legitimerar ojämlikhet	41
4. Paris 1889: Oeniga kvinnokongresser	56
5. 1890–1893: Särslagar för kvinnor på manskongresser	78
6. Paris 1892 och 1896: Jämlikheten hävdas	99
7. Berlin 1896: Utmaning från vänster	119
8. 1897: ”Arbetets frihet”	144
9. Paris 1900: Jämlikhet eller skydd för modern?	162
10. Paris 1900: Rätten till arbete enligt socialisterna	193
11. London 1899: Skyddslagar och särart	219
12. Berlin 1904: Rösträtt och moderskap	242
13. Bern 1906: Konvention med nattarbetsförbud	261
14. Toronto 1909: Rösträtt kontra skyddslagar	277
15. 1907 & 1910: Oeniga socialistiska kvinnor	283
16. 1911 & 1912: En feministisk international?	296
17. Paris 1913: Den franska feminismens svanesång	309
18. Resultat och reflexioner	316
19. Slutfundering	331
Appendix I	335
Appendix II	354
Appendix III	357
Källor och bibliografi	361
Register	404

For politics constitutes more than the structure of governments or of parties; it is more than the clash of economic or class interests. Politics is also a matter of milieu, of ideas, of attitudes, of styles of thought and conduct. [...] Mood, feelings, and ideas do change the world; they are not the sudden creations of some mythical wirepullers. How they change the world, and in combination with what other circumstances and interests, is a central and complex subject for the historian.

Fritz Stern, *The failure of illiberalism*, 1972

As to women, the basic need of economic independence seemed to me of far more importance than the ballot; though that of course was a belated and legitimate claim, for which I always worked as opportunity offered.

The Living of Charlotte Perkins Gilman.
An Autobiography, 1935

Erkänsla

Mitt första tack går till den som lärde mig till ekonomhistoriker och uppmuntrade mig att fortsätta vid universitetet: ett varmt postumt tack till Karl-Gustaf Hildebrand, professor i ekonomisk historia vid Uppsala universitet 1959–1977. Han var för mig en perfekt mentor och lärare. Hans syn på teori som byggnadsställningar, viktiga men inte något att ställa framför berättandet och empirin, är bara en av de lärdomar jag tagit till mig. Han ledde ett stort projekt om Svenska tändsticksaktiebolagets globalisering under mellankrigstiden, där jag fick arbeta nära forskare som Håkan Lindgren och Ragnhild Lundström, tålmodiga lärare och goda kollegor.

Bakom denna boks tillkomst ligger många års insamling av material från många arkiv och bibliotek inom västvärlden. Uppslaget kommer från flera håll. Särskilt tacksam är jag för den vetenskapliga miljö som under åren etablerats kring arbetslivs- och genusforskning – både nationellt och internationellt – i vilken jag funnit en bas av aldrig svikande stöd.

Utan pengar ingen forskning. Den svenska statsfeminismen spelade en avgörande roll, när universitetet ännu inte hade fått klart för sig den potential som fanns i det som då kallades kvinnoforskning. Först och främst fick jag stöd av det inte längre existerande Humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsrådet (HSFR) som gav mig en forskartjänst i ekonomisk historia med inriktning på kvinnors villkor i mitten av 1980-talet. Utan den hade jag tippats ut från universitetet. Därtill har jag fått finansiering av dåvarande Arbetsmiljöfonden, numera Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap. Det forskningsrådet, FAS, har också stött publiceringen i Sverige. Svenska institutet har gett bidrag till resor. Rockefeller Foundation's Study and Conference Center i Bellagio, Italien, liksom HSFR har stött konferenser som gjort samarbetet med kollegor kring denna boks tema möjligt. Samhällsvetenskapliga kollegiet (Swedish Collegium for Advanced Social Science Studies, SCASSS) vid Uppsala universitet tillät mig att forska under sitt tak under ett halvår. Svenska kulturhuset i Paris har varit en god arbetsplats vid flera tillfällen.

Jag vill understryka min tacksamhet för den statliga satsningen på den forskningsinriktning inom vilken jag verkat. Det riktade stödet behövdes. Det behövs ännu eftersom det inom akademien finns en tröghet, som emellanåt kan slå ut i misogynga former. Under min professorstid, sedan 1996, har jag personligen aldrig utsatts men sett hur det drabbat kollegor som inte varit lika väletablerade. Institutionen för ekonomisk historia vid Stockholms universitet har utgjort en oas för forskning med genusinriktning i en tid då det börjat blåsa snålare. Stockholms universitets uttalade vilja att se en ökning av kvinnor på högre positioner visar på en medvetenhet om djupa kvarstående problem, som jag hoppas ska finna positiva lösningar.

Ett varmt tack till alla som engagerat sig vid mina besök på arkiv och bibliotek. Här kan bara nämnas några av de ansvariga men mitt tack är inte mindre till dem som bistått mig så att säga anonymt. Mitt första besök vid ett arkiv utanför Sverige gjorde jag 1986. Vid Archives Unit of ILO, Genève gav mig M Athanase Zoganas med råge allt behövligt stöd. I Paris har Bibliothèque CEDIAS vid Musée Social varit en återkommande anhalt: tack till Mmes Colette Chambelland och Françoise Blum, samt under senare år M Michel Prat för diskussioner och idéer, intresse och suveränt snabb framtagning. Bibliothèque Marguerite Durand har varit min andra replipunkt i den franska huvudstaden, där jag vill tacka Mme Annie Metz och all övrig personal. De som tjänstgjort på Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek i Stockholm och Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv i Köpenhamn har varit goda rådgivare under alla åren liksom de vid Kungliga Biblioteket. Alla de som hjälpt mig vid de många andra bibliotek och arkiv som min forskning fört mig till (se vilka i början av bokens bibliografi) får härmed också motta min djupt kända tacksamhet. Att som forskare komma till ett nytt arkiv eller bibliotek är en utmaning som kan kännas skrämmande. Den hjälp som jag fått har förenklat mitt arbete.

Alice Kessler-Harris forskning har sedan 1980-talet varit min inspirationskälla. Hon blev senare min vän. Det hela började när hennes bok *Out to Work* publicerades år 1982. Lynn Karlsson, Inger Jonsson, Lena Sommestad och jag studerade den kapitel för kapitel i en informell studiegrupp i Uppsala. Jane Lewis och Alice Kessler-Harris kom senare båda till en session vid en internationell konferens i ekonomisk historia i Bern 1986. Gro Hagemann och jag hade inbjudit dem och Ursula Nienhaus att bidra under rubriken "the sexual division of labour", ett för tiden och tillfället kontroversiellt ämne. Sessionen tilldelades en stor sal, byggd vid sekelskiftet 1900 i pampig jugendstil, möblerad med gyllenskimrande stolar polstrade med röd plysch. Vi satt på ett upphöjt podium vid salens kortända. Fonden bakom vårt bord domi-

nerades av en muralmålning med lättklädda nymfer. Vi fick oväntat många åhörare. Mötet mellan paneldeltagarna blev inledningen till flera års samarbete. Ett resultat blev boken *Protecting Women. Labor Legislation in Europe, the United States, and Australia, 1880–1920*. Den växande arbetsgruppen träffades vid konferenser i Belgien, Sverige och Italien. Den bestod, förutom av Kessler-Harris och Lewis, av Margarete Grandner, Gro Hagemann, Renate Howe, Ulla Jansz, Lynn Karlsson, Anna-Birte Ravn, Sonya O. Rose, Sabine Schmitt och Regina Wecker, som alla har haft betydelse för denna bok. Efi Avdela bidrog också. Ett stort tack går även till Jan Lambertz.

Dessutom vill jag framföra min tacksamhet till deltagare på seminarier och konferenser av varjehanda slag. Tack också till kollegor vid ekonomisk-historiska institutionerna vid Uppsala och Stockholms universitet samt vid kvinnohistoriska seminariet i Stockholm. Jag vill särskilt tacka kollegorna Christine Bladh, Eva Blomberg, Catherine Dahlström, Christina Florin, Renée Frangeur, Christina Garsten, Yvonne Hirdman, Pernilla Jonsson, Ulf Jonsson, Birgitta Jordansson, Eva-Karin Josefsson, Ulla Manns, Klaus Misgeld, Silke Neunsinger, Anita Nyberg, Lovisa af Peterséns, Abby Peterson, Lisbeth Stenberg, Elisabeth Sundin, Johan Söderberg, Annika Åkerblom, Klas Åmark, Gertrud Åström och Lisa Öberg för intresse och stöd. I den vänliga arbetsmiljön bland kollegor och doktorander vid ekonomisk-historiska institutionen vid Stockholms universitet – på senare år under prefekten Gunilla Peterson, som haft hjälp av Jane Bagge, Ulrika Moberg och Markko Persson – har min forskning igen kunnat ta fart och fått ta sin tid. Under årtionden har Föreningen för feministisk forskning vid Stockholms universitet varit ett viktigt stöd.

Tack till kollegor i Europa och USA: tack Minecke Bosch, Birgit Christensen, Cécile Dauphin, Leonore Davidoff, Anette Eklund-Hansen, Miriam Everard, Miriam Glucksmann, Kirsten Gomard, Francisca de Haan, Karen Hagemann, Karin Hausen, Karen Hunt, Joan B. Landes, Nathalie LeBouteillec, Kari Melby, Ursula Nienhaus, Karen Offen, György Péteri, Andrea Pétö, Pierette Pezerat, Bente Rosenbeck, Leila Rupp, Marlou Schrover, Bo Stråth, Brigitte Studer och Verta Taylor för idéer, kommentarer, tilltro, stöd och uppmuntran under årens lopp. Heidi Hartmann har vid två besök i Stockholm, troligen sig själv ovetande, gett mig inspiration att inrikta min forskning mot arbetarskyddslagstiftning i relation till kvinnors arbetsmarknad.

Gerd Callesen, Susanna Hedenborg, Lynn Karlsson och Yvonne Svanström läste ett preliminärt manus under sommaren 2003. Deras kommentarer då och senare om hur jag borde omstrukturera, förtydliga och radikalt skära bort, gav mig ny inspiration att gripa mig an arbetet, efter att det fått ligga nere många år. De har drygt

förtjänat mitt stora tack för sin insats! Gerd Callesen har därtill haft en annan stor betydelse: han har samlat ett rikhaltigt källmaterial omkring de socialistiska kvinnokongresserna, som startade år 1907 i Stuttgart. Det var ämnat för en slutvolym i den serie med manskongresser inom den Andra socialistiska internationalen som publicerats av förlaget Minkoff i Genève (se bibliografin). Men volymen blev aldrig utgiven. Det säger något om hur lågprioriterade kvinnors aktiviteter ännu är inom historieforskningen. Källmaterialet är nu återbördat till Arbejderbevægelsens bibliotek og arkiv i Köpenhamn och ska så småningom, sägs det, bli tillgängligt via Internet.

Med Johan Berggren har jag fört intressanta diskussioner och tillbringat många roliga stunder; hans feministiska medvetenhet har jag förhoppningsvis bidragit till. Jag hoppas att hans barn, mina barnbarn, Alma och Raoul en dag ska läsa vad jag skrivit. Jag vill sist men inte minst tacka Bascha Bähr, Dana Costa, Jérôme Ferrand, Gunilla Gren, Jesper Huor, Katy Kimbell, Toiko Kleppe, Veronica Nygren, Claudine Rospars, Eva Runefelt, Jan Stolpe, Stina och Esaias Strandberg, Tönis och Meidi Tönisson, Marita Wikander samt Annika Öhrner för diskussioner, distraktioner och vänskap.

Eftersom jag i denna studie har rört mig över många länder har jag använt mig – på ett för en nationellt inriktad forskare kanske lättsinnigt sätt – av forskning utan att i varje land kunna gå till grunden med all där relevant kunskap om de personer och de länderspecifika förhållanden, vilka jag tangerat. För detta kan jag bara be om ursäkt. Samtidigt vill jag framföra mitt tack till alla dem vars böcker jag har läst, liksom dem jag lyssnat till och vars kunskaper avsatt spår i min hjärna, som jag använt mig av utan att rätt kunna referera till den som från början skänkte mig insikten. För alla fel och brister i boken tar jag mitt ansvar.

Ulla Wikander

Stockholm i mars 2006